

асп. Марія Малишева

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Філологічний факультет, Кафедра прикладної лінгвістики
тел.: +380 63 711 08 16
e-mail: mariiamalysheva@onu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1910-4833>

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ FACEBOOK

ABSTRAKT

LEKSYKO-SEMANTYCZNE SPOSOBY WYRAŻANIA AGRESJI WERBALNEJ W SIECI SPOŁECZNOŚCIOWEJ FACEBOOK

Artykuł został poświęcony badaniu agresji werbalnej realizowanej w dyskursie sieciowym. Celem badania jest ustalenie i opisanie leksykalno-semantycznych sposobów wyrażania agresji werbalnej we współczesnym ukraińskojęzycznym dyskursie sieciowym, jakim jest portal społecznościowy Facebook. Główną metodą badawczą jest analiza funkcjonalna, w szczególności analiza semantyczna, językowo-stylistyczna i pragmatyczna. Na podstawie wyników analizy leksykalno-semantyczne sposoby wyrażania agresji werbalnej rozpatrywane są z dwóch perspektyw: pragmatycznej (mówimy o inwektywach oraz słownictwie wulgarnym i dysfemizmach) oraz formalnej (wyrażenia ustalone, neologizmy i okazjonalne transformacje antropimów). Markery te stają się przejawem agresji werbalnej, jeśli zostaną użyte w celu wyrządzenia niefizycznej krzywdy osobie, przeciw której agresja była skierowana.

Słowa kluczowe: agresja werbalna, dyskurs sieciowy, agresem, markery agresji werbalnej, markery leksykalno-semantyczne

ABSTRACT

LEXICO-SEMANTIC MEANS OF EXPRESSING VERBAL AGGRESSION IN THE FACEBOOK SOCIAL NETWORK

The paper is devoted to the study of verbal aggression realised in online discourse. The aim of the study is to fix and describe lexical-semantic means of expressing verbal aggression in modern Ukrainian-language online discourse, namely in the social network Facebook. The main method of the study is the functional method, in particular, component, linguistic, linguistic and pragmatic analyses were applied. According to the results of the analy-

sis, the lexico-semantic means of expressing verbal aggression are considered from two perspectives: pragmatically (invectives and obscene vocabulary and dysphemisms) and formally (stable expressions, neologisms and occasional transformations of anthroponyms). These markers become manifestations of verbal aggression if they are used with the purpose of inflicting non-physical harm to the person at whom the aggression is directed.

Key words: verbal aggression, social network discourse, aggresseme, markers of verbal aggression, lexico-semantic markers

Дослідження деструктивних форм мовленнєвої поведінки набуває принципового значення в контексті сучасних викликів. Війна, нестабільна соціально-політична ситуація та інші фактори викликають панічні та агресивні настрої у населення, впливають на характер міжособистісного спілкування та відображаються на рівні мови. Комунікативний простір соціальних мереж стає новим, у певних аспектах більш досконалим за реальний світ, майданчиком для комунікації, а своєрідна анонімність і комп'ютерна опосередкованість спонукають до виплескування емоцій та реалізації деструктивної мовленнєвої поведінки, невід'ємною частиною якої є вербальна агресія.

Метою розвідки є фіксація та опис лексико-семантичних засобів вираження вербальної агресії в сучасному українськомовному мережевому дискурсі, а саме в соціальній мережі *Facebook*. Поставлена мета зумовила розв'язання таких *завдань*: по-перше, потрактувати терміносполуку *вербальна агресія*; по-друге, розглянути лексико-семантичні вияви вербальної агресії в текстах соціальної мережі *Facebook*; по-третє, схарактеризувати виявлені маркери. Основним *методом* дослідження є функційний, також, застосовано компонентний, лінгвостилістичний та прагматичний аналіз. *Об'єктом* дослідження є конфліктна взаємодія користувачів соціальних мереж, а *предметом* – вияви агресивної мовленнєвої поведінки українськомовних комунікантів під час спілкування в комунікативному просторі соціальної мережі *Facebook*. *Джерельною базою* для дослідження слугував українськомовний сегмент соціальної мережі *Facebook*, а саме персональні сторінки українських політиків та відомих діячів культури й сторінки тематичних спільнот. До аналізу були залучені лише тексти коментарів, імена, прізвища та інші особові дані не були взяті до уваги, окрім випадків, коли вони траплялися в тексті. Матеріал поданий зі збереженням авторської орфографії та пунктуації.

У нашому дослідженні ми розглядаємо вербальну агресію як усвідомлений адресантом комунікативний акт, упродовж якого мовець прагне завдати нефізичної (тобто моральної, психологічної, емоційної) шкоди особі, на яку спрямована агресія. Мовленнєві дії (акти), що їх виконують суб'єкти

агресії, мають містити агресеми (від лат. *aggressio* 'напад'; грецьк. *sema* 'знак') – абстрактні інваріантні одиниці мови, що вказують на наявність агресії (*термін та потрактування автора*). Агресеми реалізуються в мовленні як конкретні варіанти – маркери вербальної агресії, що зі свого боку репрезентуються засобами мови різних рівнів. Проведений аналіз дає змогу розглянути лексико-семантичні засоби вираження вербальної агресії з двох перспектив: за прагматичною ознакою (йдеться про інвективи та обценну лексику й дисфемізми) та за формальною (сталі вислови, неологізми й оказіональні трансформації антропонімів).

1. Інвективи

Інквективи – це лайливі, гострі, різкі виступи, гнівні звинувачення, образливі висловлювання: *скотиняка, ворюга, подеільник, чиновничок, повія, дурень, ботиха, кремлебот, шавка, нелюд*. Л. Ставицька зазначає, що не можна ототожнювати будь-яку обценну, ненормативну, стилістично-забарвлену лексику із лайкою та інвективою, оскільки «лайка та інвектива виражають лише негативне ставлення мовця до об'єкта оцінки чи адресата, і вони інтенційно спрямовуються на те, щоб образити останнього»². Відповідно, слово або словосполучення набуває інвективного значення лише в контексті зневажливого висловлювання, що скероване проти особи, на яку спрямована агресія. Л. Швелідзе слушно зауважує, що хоча інвективи різні за тематикою, вони мають спільну лінгвопрагматичну характеристику – метою мовця є свідомо образа об'єкта агресії³, напр.: *А це може означати лише одне, ти просто тупий*, і в *„зелені адвокати“ не годишся* (Facebook, 19.06.2020); *В мене на російську вже почалося відторгнення, завдячуючи деяким щелепоносійм* (Facebook, 21.09.2021); *Назад до 2 класу за „учитель“*. *Нездара неписьменна!* (Facebook, 03.11.2021); *Вчи українську, розумнику!* (Facebook, 03.11.2021); *На себе подивіться зі сторони добра фея!!!* (Facebook, 12.09.2020).

Доречно зазначити, що доволі частотними є інвективні лексеми з оцінно забарвленими суфіксами (зменшувально-пестливими та тими, що надають відтінку збільшеності, виражають негативне ставлення, суб'єктивну оцінку згрубілості), напр.: *чиновничок* (утворено від лексеми *чиновник* із суфік-

¹ С. В. Форманова, *Інквектива в сучасних інтернет-виданнях*, „Young Scientist” 2018, 9, с. 121.

² Л.О. Ставицька, *Українська мова без табу: словник нецензурної лексики та її відповідників: обценізви, евфемізми, сексуалізми*, Київ 2008, с. 22.

³ Л. Д. Швелідзе, *Мовні засоби реалізації комунікативних стратегій у дискурсі соціальних мереж (на матеріалі української й англійської мов): дис. ... канд. філолог. наук*, Вінниця 2021, с. 163.

сом *-ок*, що має демінутивне значення), *скотиняка* (утворено від лексеми *скотина* із аугментативним суфіксом *-як-*, що надає відтінку збільшення та згрубілості) тощо.

Виявляємо, що інвективи часто супроводжуються прикметниками-епітетами: *тупе створіння*, *вата смердюча*, *мокшанська нечисть*, *брехливий гандон*. Ці прикметники додають іменникам-інвективам додаткового значення або відтінку, збільшують їхній інвективний потенціал, підкреслюють характерну рису особи, на яку спрямована агресія.

2. Обсценна лексика та дисфемізми

Обсценна лексика (непристойні, нецензурні слова і вислови) та *дисфемізми*, що не мають інвективного значення, є маркерами вербальної агресії за умови, що їх ужито з метою завдання нефізичної шкоди особі, на яку спрямована агресія. Розглянемо приклад: *Мужики ви молодці треба було того підара ще їбалом об землю* (Facebook, 10.11.2022). Натрапляємо на дві обсценні лексеми. Лексема *підар* має інвективне значення, оскільки є прямою образою особи, на яку спрямована агресія (відповідно до словника Л. Ставицької: «ч., вульг.-просторозм. або жарг., лайл. 1. Гомосексуаліст (...) 2. Нікчемна людина, негідник»⁴). Лексема *їбало*, на нашу думку, не є інвективою, в контексті заклику до фізичної розправи вона є дисфемізмом на позначення обличчя особи, на яку спрямована агресія (відповідно до словника Л. Ставицької: «с., обш., зруб.-просторозм. 1. Рот, пашека (...) 2. Обличчя; пика»⁵). У такий спосіб мовець вдається до вживання обсценної лексики та дисфемізмів щоб посилити перлокутивний ефект мовленнєвого акту: *ну гавкнула, і що?* (Facebook, 12.09.2022); *Пиши українською через перекладач, або пиздуй звідси* (Facebook, 01.11.2022); *ох і рве пукани свідкам секти* (Facebook, 15.07.2022).

В українськомовному сегменті соціальної мережі *Facebook* натрапляємо на активне вживання *прагматично забарвлених синонімів* нейтральних слів: *Але більшість прихожан попруться в фсбшній патріархат!* (порівн. з нейтр. *підуть*) (Facebook, 01.04.2023); *ага, вже починаю вам давати бабло!* (порівн. з нейтр. *гроші*) (Facebook, 11.07.2022); *Усі кацати повинні здохнути!* (порівн. з нейтр. *померти*) (Facebook, 10.11.2022). Прагматично забарвлені синоніми активізують емоційний стан мовця, його ставлення до референта, утім, на нашу думку, вони не є самостійними маркерами

⁴ Л. О. Ставицька, *Українська мова...*, с. 290.

⁵ Там само, с. 195.

вербальної агресії. Схожу ситуацію спостерігаємо з лексемами, що мають негативне оцінне значення, але не є інвективами, як-от: *І попереджаючи ваші коментарі, ті, хто найбільше свинячили, це **дебільне** чергування просто ігнорували, за них доводилося частіше довбатися у багні як раз нормальним учням* (Facebook, 06.05.2021); ***дурна** традиція швиденько причисляти до почетних тих, хто став президентом країни* (Facebook, 20.06.2021); *бачу час не шкодуєте на **безглузді** коментарі* (Facebook, 06.09.2021); *як на мою думку, крім **істеричних** записів про люту мене, і читань **беліберди** по загуменкам міста – ви і не відзначились* (Facebook, 06.09.2021).

3. Сталі вирази

Сталі вирази є поширеним виявом вербальної агресії в текстах соціальних мереж. Вважаємо, що фразеологізми, сталі вирази, прислів'я та приказки в комунікативному акті вербальної агресії можуть мати інвективне значення (коли вони інтенційно спрямовуються на те, щоби образити особу, на яку спрямована агресія) або посилювати перлокутивний ефект (як обценна лексика та дисфемізми), утім, їхньою головною функцією, на нашу думку, є реалізація лінгвокреативного потенціалу мовця, оскільки мовці часто okazіонально трансформують сталі вислови з метою більш точного формулювання думки в контексті певної ситуації або створення комічного ефекту. Розглянемо приклад: *Хоч і навчилос'я писати українською, але **шила** (москвина) у мішку не сховаєш* (Facebook, 14.04.2021). Натрапляємо на фразеологізм *шила у мішку не сховаєш*, що вживається на позначення чогось явного, чого не можна сховати. Мовець okazіонально трансформує фразеологізм, уточнюючи його значення, щоб викрити особу, на яку спрямована агресія. Трансформований фразеологізм вважаємо самостійним маркером вербальної агресії, оскільки він містить інвективу *москвин*. Розглянемо наступний приклад: *розійдися **море широкє, гівно пливе!*** (Facebook, 07.03.2020). Натрапляємо на вульгарну просторозмовну приказку іронічного або презирливого характеру, що її вживають на позначення зверхньої, нахабної людини, яка підходить до групи людей⁶. Також виявляємо такі варіанти цієї приказки, як-от: *розійдися море – гівно пливе* (Facebook, 18.07.2019); *роздайся, море, – жаба лізе* (Facebook, 18.07.2019). Вульгарні сталі вирази зі скатологічними елементами частотні в спілкуванні в соціальних мережах: *Плюй ку.....ві в очі а вона каже що дощ падає....* (Facebook, 14.03.2018);

⁶ Там само, с. 131.

Отож, чекаю на ще один „аргумент” із заходом у ще якусь фахову царину. Але є таке давнє українське прислів'я: „Якщо вовк не має чим с...ти, то с...ре ликом”. Це добре прислів'я для характеристики вашого потоку „аргументації” (Facebook, 14.04.2021). Розуміння цього вбачаємо в наявності в українській обценній лайці скатологічної домінант⁷. Утім, сталі вирази в комунікативному акті вербальної агресії не обмежені скатологізмами, наявні й інші вислови, як-от: *буває, що і рак співає...* Це не виправдання тупим стереотипам (Facebook, 14.04.2021); *дурень думкою багатіє, так і ви* (Facebook, 26.04.2023); *ти в Скобєєвої на стажировці бува не побував, чешеш, як по писаному* (Facebook, 29.04.2023).

4. Неологізми

У контексті оказіональних трансформацій сталих висловів та реалізації лінгвокреативного потенціалу мовців доречно виокремити *неологізми*. У дискурсі соціальних мереж натрапляємо на значну кількість оказіоналізмів («авторські, індивідуально-стилістичні неологізми, що вражають своєю новизною, незвичністю»⁸), що відображають особливості світобачення мовця, є виявом креативності й словотворчості, способом реалізації мовної гри. Розглянемо приклади: *орк* (міфічна істота, кремезний варвар із войовничим норомом та звіриними рисами; наразі ця лексема вживається на позначення російських солдатів з метою протиставлення їх цивілізованому світові), *наросія* (утворено складанням прийменника *на*, що став префіксом, та іменника *росія*, за аналогією із російським покручем *на Україне* (коректним буде *в Україні*); ця лексема вживається на позначення російської федерації), *ПТН ПНХ* (утворено аббревіацією вислову *ПуТіН, Пішов На Хуй*, прецедентне висловлення та інтернет-мем, джерелом є фотографія білборда *ПТН ПНХ*, опублікована телеканалом *ТVi* у *Facebook* у 2014 році), *барановірус* (утворено основоскладанням іменників *баран* та *вірус* за допомогою інтерфікса *-о-*; лексему *баран* уживають щодо нерозумної та впертої людини, а оказіоналізмом *барановірус* позначають коронавірусну інфекцію). Отже, продуктивними способами творення оказіоналізмів, що можуть бути виявами вербальної агресії, є основоскладання, використання афіксальних засобів, аббревіація та семантичне переосмислення вже наявних слів.

⁷ Там само, с. 24.

⁸ А. П. Загнітко, *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни*, т. 4, Донецьк 2012, с. 324.

Політично марковані неологізми часто стають інтернет-мемами: *вата* (збірний образ людини із радянською ментальністю, представник русско-го міру; походить від лексеми *ватник* – назва теплового одягу), *бавовна*, *бавовнятко* (позначає вибухи на тимчасово окупованій території України та на території росії; джерелом є цитата з телеграм-каналу *Оперативний ЗСУ*: «перед початком пожежі чулася потужна бавовна»; текст було перекладено з російської на українську за допомогою онлайн-перекладача, який, зі свого боку, не розпізнав російські омографи *хлопок* (укр. *бавовна*) та *хлопок* (укр. *ляскіт*), слово, що його застосовують російськомовні ЗМІ на позначення вибуху) тощо.

5. Оказіональні трансформації антропонімів

В українськомовному сегменті соціальної мережі *Facebook* натрапляємо на okazіональні трансформації антропонімів з інвективним потенціалом: *Пеніс Душилін*, *арізов*, *підарашенко*, *мохнатік*, *Петьман*. Розглянемо приклад: *Тварі рашиські ГЕТЬ З УКРАЇНИ, ПУТЛЕРОВСЬКІ ВОШИ* (*Facebook*, 10.05.2022). Okазіоналізм *путлер* утворено шляхом контамінації («об'єднання початку і кінця двох різних узуальних одиниць»⁹) прізвища президента російської федерації *Путіна* і прізвища *Гітлер*. Новоутворена лексема вмотивована порівнянням діяльності Владіміра Путіна та Адольфа Гітлера і має оцінно-зневажливий характер. Також натрапляємо на зоосемізм *воша* («1. Маленька безкрила кровосисна комаха – зовнішній паразит тварин і людини»¹⁰). Н. Кондратенко влучно зауважує: «Використання номінацій тварин на позначення людей передбачає приписування останнім тваринних якостей»¹¹, і, оскільки воша є паразитом, це порівняння є образливим і свідчить про презирливе ставлення мовця до осіб, на яких скерована агресія. Розглянемо інший приклад: *Ой добкін-попкін... цього разу так легко не обійдеться...* (*Facebook*, 19.06.2020). Це дражнилка, прив'язана до прізвища особи, на яку спрямована агресія. Дражнилки є жанром дитячого фольклору, мають іронічно-зневажливий або глузливий характер і реалізують креативний потенціал мовців. У дражнилці рима реалізована за допомогою okazіональної трансформації іменника *попа*. Вживання номінацій певних (соціально-табуйованих) частин тіла на адресу опонента є проявом

⁹ Там само, с. 90.

¹⁰ *Словник української мови: в 11 томах*, І. К. Білодід (ред.), т. 1, Київ 1970, с. 746.

¹¹ Н. В. Кондратенко, *Вербальна агресія у спілкуванні в соціальних мережах: актуалізація етнічних гетеростереотипів*, „Записки з українського мовознавства” 2019, 2 (26), с. 230.

вербальної агресії. У спілкуванні в соціальних мережах, особливо в комунікативному акті вербальної агресії, дражнилки можуть містити обценні лексеми, заклики до фізичної розправи й інші маркери вербальної агресії: *Пика така, що також просить сніжка* (Facebook, 03.04.2013); *Не вмер „кирило“, так жаждоба задавила!* (Facebook, 17.10.2021). Розглянемо наступний приклад: *Рая, прізвище вам відповідає* (Facebook, 01.12.2021). У наведеному прикладі спостерігаємо дві трансформації антропоніма. По-перше, виявляємо вживання скороченого варіанту імені *Райса* – *Рая*. У полі для коментаря в соціальній мережі *Facebook* автоматично прописується нікнейм адресата, тому навмисна зміна імені (особливо на скорочену, панібратську форму) видається сигналом вербальної агресії. По-друге, прізвище особи, на яку спрямована агресія, – *Барановская*, тому виявляємо гру слів: «прізвище вам відповідає» → «Барановская» → «баран» → «Рая, ви баран». Лексему *баран* вживають на позначення нерозумної людини, відповідно виявляємо імплікатуру: «Рая, ви нерозумна людина». Бачимо інші приклади фамільярних звертань: *Міша ви довбешика..., хоча начитаний..., але не мудрий* (Facebook, 03.01.2022). Відповідно, в українськомовному сегменті соцмережі *Facebook* антропоніми можуть мати інвективний потенціал або вказувати на наявність вербальної агресії.

Отже, у нашій розвідці була потрактована терміносполука *вербальна агресія*, розглянуті лексико-семантичні вияви вербальної агресії в текстах соціальної мережі *Facebook* та схарактеризовані виявлені маркери. Вербальна агресія – це усвідомлений адресантом комунікативний акт, упродовж якого мовець прагне завдати нефізичної (моральної, психологічної, емоційної) шкоди особі, на яку спрямована агресія. Мовленнєві дії, які виконують суб'єкти агресії, містять агресеми, що реалізуються в мовленні у вигляді маркерів вербальної агресії, що зі свого боку репрезентуються засобами мови різних рівнів. Розглянуті лексико-семантичні засоби вираження вербальної агресії з двох перспектив: за прагматичною ознакою (інвективи та обценна лексика й дисфемізми) та за формальною (сталі вислови, неологізми й okazіональні трансформації антропонімів). Цей перелік не є завершеним, оскільки в комунікативному акті вербальної агресії мовці прагнуть реалізувати свій креативний потенціал і вдаються до різних засобів.

Бібліографія

Formanova S. V., *Invektivna v súčasnihi internet-vidannâh*, „Young Scientist“ 2018, 9, s. 121–124.

- Kondratenko N. V., *Verbal'na agresija u spilkuванні v social'nih mrežah: aktualizacija etničnih heterostereotipiv*, „Zapiski z ukraїns'kogo movoznavstva” 2019, 2 (26), s. 227–233.
- Slovník ukraїns'koї movi: v 11 tomah*, Ā. K. Bilodid (red.), t. 1, Kїiv 1970.
- Stavic'ka L. O., *Ukraїns'ka mova bez tabu: slovník necenzurnoi leksiki ta її vidpovidnikiv: obscenizmi, evfemizmi, seksualizmi*, Kїiv 2008.
- Švelidze L. D., *Movni zasobi realizacїi komunikativnih strategij u diskursi social'nih mrež (na materiali ukraїns'koї j anglijs'koї mov): dis. ... kand. filolog. nauk*, Vїnnicā 2021.
- Zagnitko A. P., *Slovník sučasnoi lingvistik: ponãttã i termini*, t. 4, Donec'k 2012.